

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ ԹԻԻ 23

15 Մարտ 1899

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ.

ՃԻՎԼԷԷԿԵԱՆ

Պապը Ալի Հատտէսի Թիւ. 20

1899

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

—==—

1 Քրիստոնեութիւնն մատաղ տիոց մեջ .

2 Պատասխանի առ. Վենաշնորհ Տ. Մեքիսեղէկ Արքեպ.
Մուրատեանց, Հեղինակ «Պատմութեան Քրիստոնեական Ե-
կեղեցւոյ » .

3 Ալպեանք .

4 «Պատկեր» հանդեսն .

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Ե Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

ԻՍՏԱՆԻՍՏԱՆԻ ՏԱՐԻ

ԹԻՒ 23

15 ՄԱՐՏ 1899

ՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԻՒՆՆ ՄԱՏԱՂ ՏԻՈՑ ՄԷԶ

(Շարունակութիւն տես քիւ. 22)

Այդ օրեր յորս կրկին հանդիսաւոր պատարագ կը մատչէին յարեւմուտս՝ բազմապատարագեան (polyliturgique) կոչեցան : 2 դարուն աւելի կ'ընդհանրանայ այդ սովորութիւն : (Վասն զի քիւ պատարագն տակաւին ընդհանրացած էր , եւ իւրաքանչիւր քահանայ էր կարօզ կամ պարտաւոր՝ պատարագելու :) Այսպէս Ս. Լեոն Հռովմայ հայրապետն կը պատուիրէր իր եկեղեցւոյն՝ ըստ ճայրեցի աւանդութեանց , տօնական օրեր հաւատացելոց բազմութեան բաւական չըլլալով տաճարն (basilica) միանգամայն՝ հարկ էր նորոգել պատարագի ընծայումն : (Թղթ. Բ առ Դիոսկոր.) : Պրուտենտիոս ամենէն հին վկայն է այս մասին . չորրորդ դարուն կ'ըսէ Քահանայ մը Ս. Պետր , եւ Պաւլ . տօնին օր կրկին անգամ պատարագած էր հանդիսապէս : (Նախավկ. Ժ.Բ. Ե. 63) . Եւ ինչո՞ւ ամփոփոյ խօսի Քննադատս : Արդ այսպէս ինչ որ ի սկզբան տնդ հաւատացելոց պիտոյքն գոհացունելու համար կարգադրուած էր , յետոյ առանց հարկի սովորութիւն եղաւ ամեն հանդիսաւոր օրերու . յարեւմուտս միայն : Այսպէս ութերորդ դարուն կա-

յին եկեղեցիք ուր չորս պատարագ կը մատչէր Մենդեան տօնին (Քորնուրդ , Գելլոն , առ Մարտին) : Յունուարի կաղանդաց կային որ երկու պատարագ կը մատուցանէին . (Կաղանդ . Փրոնտ . եւ Տիւրանտ . Ա. Մ. զր. Ե) : Ամբողջ Արեւմուտք երեք պատարագ կը մատուցանէր Աւագ Նինդչ . օրն , (Անդ . Քորնուրդ . եւ այլն) : Դաղղիոյ մէջ Ձտակի առաջին եօթնեկին ամեն քահանայ հրաման ունէր կրկին պատարագ մատուցանելու եօթն օր . (Դալլիակ . Քորնուրդ . առ Թովմատին) : Չորրորդ դարէն ի վեր երեք պատարագ կը մատուցանէին ի Հռովմ Ս. Պետր . եւ Պաւլ .ի տօնին : Յաջորդ դարերուն համար փափաքօյք կրնան զիմել առ Durant :

Դիտելու կարեւոր կէտ մ'է , որ առաջաւի յոգնաթիւ պատարագներու ժամանակն իսկ յարեւմուտս խոտիւ կը յարգուէր բան մը . այսինքն է , ոչ մէկ տեղ նոյն սեղանին վրայ կրկին պատարագ մատուցանել չէր հնար : (Concil. Antissiod. Գլ. Ժ. Greg. Turon. Hist. Gall. V. 49) : Այս օրէնք քանի մը արեւմտեան եկեղեցեաց մէջ մինչեւ նոյն իսկ Ժ դար յարգուեցաւ : Այսպէս ունի Ս. Յ. Իմաստասէր հայրապետ :

Կային օրեր յորս Պատարագ չէր մատչէր , ինչպէս Աւագ շաբթու մէջ . ասոնք կոչուած են անպատարագելի (alitur-gique) օրեր :

Հրէական շաբաթն (հանգիստ) ո՞վ կիւրակէի կամ Միշա-շաբաթի հետ փոխանակեց : Եղեղութեանց ընթացքին նայելով՝ կրնանք անտարակոյս Փրկիչն ինքնին հեղինակ համարել այդ փոփոխութեան . յիշելով մանաւանդ չարչարանքէն առաջ Ա-շակերտներուն իր յարութեան օրն ցոյց տալն : Եւ ահա իր յարութեան առաջին օրն Առաքեալներուն առաջին ժողովն կը տեսնենք : Ութ օր յետոյ դարձեալ նոյնպէս կիւրակէ է օրն . (Յովհ. Ի. 26) . օր տեսաւն , կիւրակէ . (Յայտ. Ա. 10) : Համարձմանէն յետոյ (10 օր) կիւրակէ է . եւ Առաքեալք ի ժողովի են . Հոգին Ս. կ'իջնէ : Առաքեալք նոյն սովորութիւնն հաստատուն կը պահեն , Միաշաբաթի ժողովելով . (Գործ. Ի 6. 7. Ա. Կորնթ. ԺԵ. 2. 2) : Առաքեալներու յա-ջորդներ սոսկալի հալածանաց պահուն իսկ վտանդաւ կենաց

կիւրակէներն ի ժողովի են . հոն կ'երգեն . Տես Պլին .
Կրտ. Թղթ. Հանդիսաւոր են այս ժողովներ : (Վկայար. Պարոն.
Թուակ. Քրիստ. 303. Թ. 24. 43. 45. 46) :

Ս. Յուստինոս կը կոչէ զայն օր տէրունի . օր յարութեան .
(Ջատագ. Բ.) ուրբորդ օր : Ս. Երանոս (Փապրիկ. յոյն մա-
տեն.) եւ Ս. Իգնատիոս առ Մագնետ. Թ. արքայ Էս ճիւղատոս
(Իշխան) ամենայն առուրց կը կոչեն . (Suicer Ա. հտ. 183) :

Առաջին Քրիստոնեայք Արեւելք եւ Արեւմուտք կիւրա-
կէն կը հռչակէին նախընթաց երեկոյէն . այսպէս մեր կիրա-
մուտքն , նախատօնակներն , ճրագալուցի պատարագներն .
եւ կը տեւէր մինչեւ յաջորդող երեկոյ . (Ս. Աւգոստ. յաւել.
280) :

Միաշարաթի օրն էր միայն հնադոյն Քրիստոնէից պատա-
րագելի օրն . Ոսկեբերան (Հմ. Թովմասին Յղ. հռչակ. տօն.
Բ. զլ Ա.) Միաշարաթին Յր հացի կը կոչէ :

Սակայն հաւատացելոց եռանդն մեղմիւ չիջանելով՝ հարկ
եղաւ պատժոց սպառնալեօք կիւրակէից սրբութիւնն ապահո-
վել : Զորբորդ դարէն կ'ըսկսի այս . Ելվիրեան ժողովոյ ԻԱ կա-
նոնն՝ (յամբ 305) եւ սարգիականին կանոն ԺԱ (347 ին)
կը վկայեն :

Հին Քրիստոնէից մէջ Միաշարաթին Յնծութեան օր էր .
օրէն չէր ոչ պահել եւ ոչ ծունր կրկնել ազօթելու ատեն .
(Վկայ. Տերտ. Ջատագ. ԺԶ. Յղ. Պսակ. Գ.) : Այսպէս յոտին
կանդուն կ'ազօթէին Ջատիէն մինչեւ Հոգեգալուստ : Այս ան-
խախտ պահուած էր Արեւմտեան Քրիստոնէից մէջ իսկ մինչեւ
եօթներորդ դար : (Վկայ. Ս. Ամբրոս. ճառ ԿԱ . ի Պինտեկ .
Ս. Աւգոստ. Թղթ. շԺԹ. 17) : Այս մասին վրայ Պատկերի
անցեալ թիւերուն մէջ յիշատակութիւններ եւ վկայութիւններ
մէջ բերած ենք , զորս կրկնել աւելորդ : Քրիստոնէից եւ
հրէից այս ձեւ ազօթելուն վրայ հետաքրքրաշարժ են եւ օգ-

տաշատ Տերառուղիանու Յզ. Պատկին (զլ. Գ. Թ. 88) ճառին
վրայ Պամելիոսի ծանօթութիւններն , եւ Սուրիկերի Եկեղեց.
Գանձ. Ե :

Ինչպէս յայտնի է Գործոց Ի զլիւն , Ս . Յուստինեայ
Չատագովութենէն , Ս . Յերոնիմեայ Թղթ. ԺԾ առ Հեղիբ .
Ս . Աւգոստ. Թղթ. 22. առ Կասուլան . Ս . Ոսկերեւան . եւն ,
կիւրակէ Հացի բեկման հետ քարոզութեան յատուկ օրն էր . Ոչ
ինչ նուազ կը տեսնենք ապա նաեւ տօնական օրերու , մար-
տիրոսներու վկայութեանց , ձեռնադրութեանց , նաւակատ-
եսաց օրերուն :

Տերառուղիանոս եւ այլք ինչպէս յիշատակա՛ն ենք՝ կը վկա-
յեն զի հաւատացեալք կրկին պահոց օրերուն երեկոյեան ժամն
իննէն յետոյ կը հաղորդուէին . եւ այսպէս պահքն կը լուծէին .
Մեր Պահոց Պատարագներն են ասոնք ըսած էինք Պատկերի
անցեալ թուոց մէջ . սրբոց պատարագն :

Եկեղեցւոյ հին դարուն յիշատակն է այս . յորում հաց եւ
գինի չեն մատչիր . այլ նախապէս մատուցուածէն կը ճաշակեն
արժանաւորք եթէ կան :

Ս . Վ . ՆԱԶԱՐԵԹ .

ՊԱՏՄԱՍԻՄԱՆԻ

ԱՌ ՎԵՀԱՇՆՈՐՀ Տ. ՄԵԼՔԻՍԵՂԵԿ ԱՐԲԵՊ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆՑ

ՀԵՂԻՆԱԿ « Պատմութեան Քրիստոնեական Եկեղեցւոյ »

Ա .

Կարգացինք Վեհ. Մելք. Արքեպ. Մուրատեանցի վերջին երկամարտութիւնն « Պատմութիւն Քրիստոնեական Եկեղեցւոյ », եւ կը փութանք պատասխանել նախ այն նամակին զոր Ս. Հեղինակն հրատարակած էր արդէն տասնեակ տարիներ առաջ, եւ որում հայ մամուլն անգամ մի եւս հրաւիրեց հանրային ուշադրութիւնը կոչելով զայն « նշանաւոր պատասխանն առ Հռովմայ Պապն Լեոն ԺԳ » :

Աւասիկ այդ « նշանաւոր » պատասխանին « ամենէն նշանաւոր եւ ամենէն ջանջախիչ » մի հատուածն . « . . . Ընչ է ուրեմն Ձեր հրաւերն եւ առ ո՞վ կը հրաւիրէք , Քրիստոսէ առ Քրիստոս » , թէ Քրիստոսէ առ Պետրոս , եւ կամ թէ Թադէոսէ առ Պետրոս : Եթէ առ Քրիստոս կը հրաւիրէք , Հայ . Ս. Եկեղեցւոյ զաւակներն արդէն կը ճանչեն եւ կը զաւանին՝ որ Յիսուս է Քրիստոսն , Որդի Աստուծոյ կենդանւոյ , եւայլն : ⁽¹⁾ :

Այս հաշուով Ս. Քահանայապետք իրաւունք չունին ի Միութիւն հրաւիրել ոչ միայն զՀայս , այլ եւ բոլոր այն զանազան ու աշխատան Եկեղեցիներն որք յընթացս դարուց երեւած են եւ պիտի երեւին երկրի վրայ : Իրաւունք չունին հրաւիրել ի Միութիւն ոչ բողոքական , ոչ անկլիքան , ոչ կալվինական , ոչ կրկնամկրտական , ոչ նեոտորական , ոչ եւսիքական , ոչ նովատեան , ոչ պաւղիկեան աղանդաւորներն , որոց ամենքն ալ առձեռն պատրաստ ունին իրենց « նշանաւոր պատաս-

(1) Պատմութիւն Քրիստ. Եկեղեցւոյ , էջ 351 .

խանն» առ Հոռվմայ Քահանայապետն , գոչելով «Շնորհազարդ
Նղրայր , ի՞նչ է ուրեմն Ձեր հրաւերն եւ առ ո՞վ կը հրաւի-
րէք . Քրիստոսէ առ Քրիստոս , թէ Քրիստոսէ առ Պետրոս ,
եւ կամ Պօղոսէ կամ Յովհաննէ առ Պետրոս : Եթէ առ Քրիս-
տոս կը հրաւիրէք , բոտիական (կամ նեոստորական , եւայլն)
Ս. Եկեղեցւոյ զաւակներն արդէն կը ճանաչեն եւ կը զաւանին ,
որ Յիսուս է Քրիստոսն , Որդի Աստուծոյ կենդանւոյ , եւայլն ,
եւայլն : »

Այս հաշուով ոչ միայն Ս. Քահանայապետը իրաւունք
չունին աղետալի բաժանմանց դէմ կռուելու , այլ եւ ամենայն
պատրիարքք եւ կաթողիկոսունք չունին իրաւունք յորդոր
կարգաւ Միութեան իրենց ժողովուրդի ո՛ր եւ իցէ մի մասին ,
որ չուզեր հպատակիլ նոցա , չուզեր հետեւիւր նոցա քարոզած
վարդապետութեանց : Կ'ենթադրեմ ուրեմն վայրկեան մը թէ
Տ. Միլքիսեղեկ Սրբազանի կաթողիկոսական ընտրութիւնն
վաւերացած լիներ Վեհ. Չարին կողմանէ , եւ Նորին Ս. Օծութիւն
բաղմած յաթոռ հայրապետութեան՝ տեսնէր հայ ժողովուրդն որ
խումբ խումբ կը հեռանայ Էջմիածնական Եկեղեցիէն եւ կ'եր-
թայ տարբեր եւ « անկախ » Եկեղեցի մը կազմել , պնդելով
միշտ անշուշտ թէ այդ է Հայ ճշմարիտ Եկեղեցին , որ չու-
զեր « մարդոյ մահկանացուի » հպատակիլ , եւ անխարդախ կը
պահէ առաքելական վարդապետութիւնն , եւ գ'Քրիստոս կը
ճանաչէ « Որդի Աստուծոյ կենդանւոյ . . . Վէմ հաստատու-
թեան Եկեղեցւոյ եւ Դուխ կենդանարար , Օծեալ Աստուծոյ ,
Թաղաւոր համօրէն մարդկութեան , Գերագոյն Մարգարէ ,
Քահանայապետ յաւիտենական , եւայլն , եւայլն⁽¹⁾ : »

Շատ հետաքրքիր պիտի ըլլայինք զիտնալ թէ ի՞նչպէս
պիտի պատասխանէր « Ազգընտիր Հայրապետն » սոյն եւ սոյն-
պիտի առարկութեանց : Բայց թողլով որ Նորին Ամենապատու-
ութիւն ջանայ գտնել սոյնօրինակ գժուարութեանց լուծումն ,
մեք կը վիժեմք Ս. Քահանայապետից պատասխանն — որ
տասեւինն դարերու մէջէ լսելի կը լինի — հաղորդել առ Վեհ.
Միլքիսեղեկ Սրբազան. « Որ հարցնէ՞ք , յարգելի եղբայր , թէ առ
ո՞վ կը հրաւիրեմք զձեզ . — կը հրաւիրեմք մարդկային ա-
ւանդութենէ յԱռաքելական աւանդութիւն , բաժանումէ ի Մի-
ութիւն , Աւետարանի թիւրեալ մեկնութիւններէն ի ճշմարիտ

(1) Պատմ. Քրիստ. Եկեղեցւոյ , էջ 351-352 .

եւ անստերիւր վարդապետութիւն Ս. Գրոյ , Կը հրաւիրեմք զձեզ Տուաշորդիէ առ Ս. Ներսէս Լամբրոնայի , Յովհան Որոտնեցիէ առ Ս. Ներսէս Շնորհալի եւ առ Ս. Սահակ , Գրիգոր Տաթեւացիէ առ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ , առ Քրիստոս , առ Աստուած : »

Արդ , Սրբազան Հայր , եթէ կ'ուզէք եկեղեցական պատմութեան աստուածաբանութեան արժանի բան մ'ըսել , այս խօսքերուն հաճեցէք պատասխանել : Եթէ չէք ուզեր Ձեր միամիտ ընթերցողներն նախապաշարել լատերու աններկի զեղծումով մը , եւ այնքան չլացուցիչ որքան անհիմն նախադասութիւններով , հաճեցէք ըսել . Կ'ընդունի՞ք Եկեղեցւոյ Միութիւնն , այո՛ կամ ո՛չ : Այս է ահա Ս. Քաջանայապետին հարցումն առ Ձեզ , ամենէն պայծառ , ամենէն որոշ ու զիւրիմայ հարցումն որ երբեք ուղղուած լինի մարդկային իմացականութեան մը : Ձեք միջին ճամբայ , պիտի պատասխանէք անպատճառ այո՛ կամ ո՛չ : — Կ'ընդունիմ Եկեղեցւոյ Միութիւնը , — Շատ լաւ . այն ատեն փոխանակ այդքան պատի պատ խօսքերու , այդքան երկդիմի ու չփոթիչ աւելորդաբանութեանց , պարտ էիք գրել առ Լեւոն ԺԳ . « Կ'ընդունիմ եւ ես Եկեղեցւոյ Միութիւնն , բայց կը պնդեմ թէ Հռովմէական Եկեղեցին չէ որ կը վայելէ զայդ Միութիւն , այլ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցին . եւ կ'ապացուցանեմ զայս Ս. Գրովք , Ս . Հարց վկայութեամբք , Բանիւ եւ պատճառաբանութեամբ : Ահա պատասխան մը որ թերեւ չլինէր այնքան «նշանաւոր» , բայց որ անշուշտ աւելի կանոնաւոր , աւելի աստուածաբանական պիտի համարուէր յայն հմտագունից :

Բայց կը լսեմ թէ Ս. Հեղինակն կը բողոքէ այս ենթադրութեան գէմ , եւ կը յայտարարէ թէ ինքն չընդունիր Եկեղեցւոյ Միութիւնն , այլ թէ հուսարարապէս ամեն Եկեղեցիներն , — նոյն իսկ ամենէն այլազաններն ու հակասականներն , կը ճանաչէ իրրեւ հարազատ Եկեղեցիներ Քրիստոսի :

Ներուի մեզ պատասխանել — ինչպէս վայել է այսպիսի կարեւոր նիւթոյ մը մէջ — առանց երկդիմութեան եւ բացարձակ անկեղծութեամբ հոգւոյ . « Սխալ է Ձեր համոզումն , Սրբազան Հայր , եւ հակառակն է միայն ճշմարիտ , զոր կ'ապացուցանեմք 1. Ս. Գրովք , 2. վկայութեամբք Ս. Հարց , 3. Բանիւ կամ բանական լուսով :

Ս. Գրովք . — Պողոս Առաքեալ կը գրէ առ Եփեսացին .

եթէ աննշան ու անկարեւոր բառ մը եւ եթ պիտի լինէր այն, եւ ոչ իսկութիւն մը, անկործան իրողութիւն մը, ոչ հիմն Հաւատոյ եւ Քրիստոսական քարոզութեան . . .

Ափսոս, ինչպէս չեն սոսկար Միութեան քշնամիները լսելով այս խօսքերն, եթէ դեռ չեն զաղբած հաւատալէ թէ նա որ կ'արատասնէր զայն, պիտի լինի մի օր իրենց զատաւորն անաչառ եւ ամենախիստ . . .

Վկայութիւնք Ս. Հարց. — Բողոք Ս. Հարց, յոյն, հայ, լատին, ամենքն ալ շանթեր միայն ունին Եկեղեցւոյ սրբապիղծ բաժանման դէմ, զոր ռժիւրներու մեծագոյնն կը համարին եւ զոր չեն վարանիր վերագրել այնմ որ աստուածային բերնէն կոչուեցաւ «ի սկզբանէ մարդասպան . . ., սուտ եւ հայր ստութեան» : — Ս. Կիւրիանոս որ կ'ապրէր երբորդ դարուն՝ կը գրէ . «Սառան տեսնելով կուռքերու կործանումն, նոր խարդախութիւն մը մտածեց, այսինքն խաբել զքրիստոնէայս քրիստոնէայ անուամբ : Ասոր համար ՀԵՄԱՐԵՅ ՀԵՐԵՏԻԿՈՍՈՒԹԻԻՆԵՆԵՐ ԵՒ ՀԵՐՁՈՒԱԾՆԵՐ. հերետիկոսութիւններն հաւատքն ապականելու համար, ՀԵՐՁՈՒԱԾՆԵՐԸ ՄԻՈՒԹԻԻՆԸ ՊԱՏԱՌԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ»⁽¹⁾ «Եկեղեցին ՄԻ Ե, եւ կը տարածուի հեռաւոր վայրեր իւր յարածուն բեղմնաւորութեամբ : Արեւ մ'է որոյ ճառագայթներն անհաշուելի են, բայց որոյ լոյսն մի Ե. ծառ մ'է որոյ ռստերն բազմաթիւ են, բայց որոյ կոճղն մի Ե. ազրիւր մ'է որ կը բաժնուի մէկէ աւելի առուակներու, բայց ամենուն ալ ծագումն նոյն կը մնայ : Բաժնեցէք ճառագայթներն արեւէն, լոյս չպիտի ունենաք այլ եւս, կարեցէք ճիւղ մը ծառէն, ալ չիտի կրնայ բողբոջիլ : Բաժնեցէք տուտի մը իւր ազրիւրէն, պիտի ցամաքի իսկոյն... : Նա որ կը բաժնուի Քրիստոսի Եկեղեցիէն չպիտի ժամանէ վարձուց : օտարական մը, պիղծ մը, քշնամի մ'է : ԶԿԱՐԷ ԶԱՍՏՈՒԱԾ ՈՒՆԵՆԱԼ ՀԱՅՐ՝ Ո՛Վ ՈՐ ԶՈՒՆԻ ԶԵԿԵՂԵՅԻՆ ԻՒՐ ՄԱՅՐ : ԵԹԷ ՈՒԿ ԿԱՐՈՂ ԵՂԱԻ ՓՐԿՈՒԻԼ ՈՐՏԱՔՈՅ ՆՈՅՆԱՆ ՏԱՊԱՆԻ, ԹՈ՛Ղ ՓՐԿՈՒԻ ԵՒ ՆԱ ՈՐ ԿԸ ԳՏՆՈՒԻ ԱՐՏԱՔՈՅ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ : Ի՞նչ խաղաղութիւն կ'ապասնն Աստուծոյ անոնք որ չունին խաղաղութիւն իրենց եղբարց հետ : Ի՞նչ զոհեր կը կարծեն մատուցանել անոնք որ չեն ի հաղորդակցութեան օրինաւոր հովուաց հետ : Կը կարծեն թէ Յիսուս

(1) Ճառ Ս. Կիւրիանոսի « զՄիութենէ Եկեղեցւոյ » .

Քրիստոս լինի իրենց հետ երբ կը ժողովին ի միասին , քանի որ իրենց բոլոր համաձայնութիւնն արտաքոյ Եկեղեցւոյ է միայն : Երբ ի ման մատուցեին ի խոստովանութիւնն նորա անուան , իրենց բոլոր արիւնն կարող պիտի ըլինէր ջնջել իրենց յանցանքը : Հերձոռութեան ԱՅՆՔԱՆ ՄԵԾ ՈՃԻՐ ՄԷ ՈՐ ՄԱՀՆ ԻՍԿ ԶՊԵՏԻ ԿՐԵԱՐ ԶԱՅՆ ՔԱԵԼ : ԶԿԱՐԷ ԼԻՆԵԼ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՆԱ՝ ՈՐ ԶԷ ՅԵԿԵԼԵՅԻՈՋ : ՀԵՐՁՈՒԱԾՈՂ ՄԸ ԿՐԵԱՅ ՄԱՀՈՒԱՆ ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՒԻԼ , ԲԱՅՅ ԶԿԱՐԷ ՊՍԱԿՈՒԻԼ : Կը հարցնէք ինձ թէ ի՞նչ է Նովատիոսի հերետիկոսութիւնը . չէ փոյթ մեզ թէ ի՞նչ կ'ուսուցանէ , քանի որ արտաքոյ Եկեղեցւոյ կ'ուսուցանէ . . . : Նա՛ ջուրն եկեղեցական աստիճան (իրաւասութիւն) որ ըլլար իր Եկեղեցւոյ Միութեան , ինչ որ ալ լինի , ինչի՞մ ալ պարծի , զի՛նչ եւ վերագրէ իւր անձին , պիղծ , օտարական , արտաքին մ'է . . . : ՄԻ ԵԿԵԼԵՅԻ ԿԱՅ ՄԻԱՅՆ , զոր Տէրն մեր բաժնեց ի բազում անդամս ընդ ամենայն աշխարհ . . . : ԵՒ ՆԱ ԿԸ ԳՈՐԾԷ ՀԱԿԱՌԱԿ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՀՐԱՄԱՆԻՆ , ՀԱԿԱՌԱԿ ԿԱԹՈՒԴԻԿՈՆԵԿԵԼԵՅԻՈՅ ՄԻՈՒԹԵԱՆ , որ կը նկրտի մարդկային Եկեղեցի մը շինել , եւ շատ քաղաքներ կը զրկէ նոր առաքեալներ բուրովին նոր հաստատութեան մը հիմքն դնելու համար , եւայլն ⁽¹⁾ : »

Երբեք կարելի է երեւակայել աւելի որոշ , աւելի բացառապատ խօսքեր ջախջախելու համար ի սպառ ամեն մտածութիւն բաժանման , ամենագոյն փորձութիւն մ'իսկ ընդդէմ Միութեան :

Եւստերիոս կեսարացի որ մեռած է 340 ին կը գրէ . « Կաթողիկէ Եկեղեցին՝ փոխալ ամեն ազգաց մէջ աշխարհի մի ծայրէն մինչեւ միւսն , Աստուծոյ տունն է , որ մի է : Հեքմուածողք կը նմանին այն զինուորաց որք բաժնեցին իրենց մէջ Յիսուսի Քրիստոսի հանդերձները . կը խեղաթիւրեն նորա խօսքերն , այսինքն աստուածային մատեաններն , իւրաքանչիւրն զանոնք կը դարձնէ իրենց իմաստէն , որպէս զի կարեւորայ յենարան մը գտնել իւր չարազանդ կարծեաց եւ վարդապետութեանց ⁽²⁾ : »

Ս. Հիլարիոս որ մեռած է 367 ին . « Բոլոր հերետիկոսք կը միանան ընդդէմ Եկեղեցւոյ . . . : Ամենքն իրեն դէմ են ,

(1) Ճատ . « ՂՄիութենէն Եկեղեցւոյ » :

(2) Զաւեարանական ապացուցութենէ , գիրք Դ :

այլ նա կը յադրէ ամենուն ամբարշտութեանց եւ մոլո-
րեանց , այնու իսկ զի Մի եւ միայն է (1) : »

Ս. Աթանաս որ կ'ապրէր չորրորդ դարուն . « Ճշմարիտ
վարդապետութիւնն այն է զոր Ս. Հարք աւանդեցին մեզ .
ճշմարիտ վարդապետաց նշանն է միաձայնութիւնն ամենե-
ցուն ընդ իրեարս եւ ընդ նախնիս : Թէպէտ եւ Սուրբ եւ
Ուսուցիչք ճշմարտութեան ապրած են տարբեր ժամանակաց
մէջ , միեւնոյն վոդդապետութիւնն առանգած են միշտ , ա-
ռանց հակառակ լինելու միմեանց : »

Ս. Ոպտատիոս որ կը վերաբերի նոյն դարուն . « Գիտեմք
թէ այլեւայլ հերետիկոսաց եկեղեցիք պիղծ են , օտար լինելով
Յիսուսի Քրիստոսի խորհրդական (mystique) միաւորութենէն
ընդ միակ եկեղեցւոյ , որ է իւր հարսն , որպէս եւ ինքն իսկ
կը հաստատէ Երգ Երգոցի մէջ : Մի միակ ճանաչելով , կը
դատաւարսէ բոլոր միւսները . վասն զի մի միայն կայ , որ
լինի ճշմարիտ եկեղեցի , Կարողիկէ եկեղեցին . հերետիկո-
սաց եկեղեցիքն այդ անունը կ'առնուն , բայց չեն ճշմարիտ
եկեղեցին(2) : . . . եկեղեցին զոր Յիսուս Քրիստոս կը կոչէ իւր
միակ աղանձին , իւր հարսն սիրելի՝ չկարէ լինել ո'չ առ. նե-
րտիկոսս զի'նչեւ լինին , եւ ոչ առ. ներձուածողս(3) : »

Տերտուլիանոս որ կը վերաբերի երկրորդ եւ երրորդ դա-
րուն . « Առաքեալք իրենց մէջ լամնելով տիեզերքը , միեւնոյն
նաւատրք եւ միեւնոյն վարդապետութիւնն քարոզեցին ամեն
ազգաց : Դատաւարտեցին այն հերետիկոսութիւններն որք յե-
րեւան եկան իրենց ժամանակ , եւայլն : »

Ս. Երանոս որ աշակերտեցաւ Ս. Պողոսկարպոսի , որ ա-
շակերտ էր Սրբոյն Յովհաննու Աւետարանչի : « Այն հաւատքն
որ քարոզուեցաւ Առաքեալներէն եւ նոցա աշակերտներէն ,
եկեղեցին թէեւ սփռեալ ընդ աշխարհ համօրէն , կը պահէ
զայն ծայրագոյն խնամօք եւ եռանդեամբ , իբրեւ թէ միակ
սան մը սահմանէն անդին անցած չլինէր . . . : Թէպէտեւ աշ-
խարհի լեզուներն տարբեր են , առանդութեան զօրութիւնն
միշտ մի եւ միշտ նոյն է . . . : Ինչպէս մի եւ նոյն արեւն

(1) « Ի Սաղմոսն ԺԳ. » գիրք Է. « զերրորդութենէ » :

(2) « Զվճռաց Եկեղիւ Ս. Ժողովոյն , » ԹԺ. Գ.

(2) « Եկեղեցական Պատմ. Թէոտ. » գիրք Դ. գլ. 19 :

(3) « ԶՏերձուածոյ Դոնատեանց » գիրք Ա.

կը լուսաւորէ զհամայն տիեզերս, նոյնպէս քարոզութիւնն ճշմարտութեան կը փայլի ամենուրեք, եւ կը լուսաւորէ բոլոր մարդիկ որ կը բաղձան զայն ճանջնալ⁽¹⁾ : »

Ս. Իգնատիոս աստուածազգեսաց Հայրապետն որ էր աշակերտ Ս. Պետրոսի եւ Ս. Յովնանու, եւ Եպիսկոպոս Անտիօքայ, կը գրէ. « . . . Ամենեքին միաբան եղեք Նա որ օտարամուտ վարդապետութեան մը կը հետեւի, կը հրաժարի Քրիստոսի չարչարանաց արդիւնքէն ⁽²⁾ : »

Ս. Կղեմէս որ կ'ապրէր առաջին դարուն, եւ էր աշակերտ եւ ընկեր Ս. Պօղոսի, կը գրէ հերձուածի մ'առթիւ առ Կորնթացիս նամակ մ'անքան ուղղափառ, անքան հոգեչունչ որ բոլոր Արեւելից մէջ մեծ յարգ եւ ընդունելութիւն գտած է միշտ. « Կը վախճամք, սիրելի Նղարք, որ մի՛ գուցէ՛ զմեզ պաշարող հակառակութեանց եւ նեղութեանց մէջ ոչ ըստ բաւականին վաղընդօրոյթ մտածած լինինք այն զանազան խնդրոց զոր առաջարկած էիք մեզ, ինչպէս եւ այն ամբարիշտ գարշելի եւ անարժան հերձուածին . . . որ ծագեցաւ ձեր մէջ, որ յանդգնութեամբ ու ժպրհութեամբ ոմանց, այնքան յառաջացաւ որ ձեր կրած վեհաշուք անունն ծանօթ համայն աշխարհի եւ արժանի հանուրց սիրոյն, ենթարկուեցաւ սոսկալի հայհոյութեանց . . . Արդար եւ բանաւոր է հպատակիլ Աստուծոյ եւ ոչ նմանիլ անոնց որք նողկալի նախանձով մը՝ օրինակ տուին հպարտութեան եւ ապստամբութեան : Ամենեկն վտանգաւոր բանն է անճանատուր լինել կուրօքն եղեռնական կամաց նոցա որք դարձնելու համար ուղիղ ճանապարհէն, կը գրգռեն զմեզ ի հակառակութիւն եւ ի ՀԵՐՁՈՒԱՄ ⁽³⁾ : »

Վերջին դարուց վարդապետաց մէջ չեմ ճանչնար մէկն որ հետեւեալ տողերէն աւելի հզօր եւ աւելի շանթահարիչ տողեր արտադրած լինի ընդդէմ թշնամեաց Միութեան. Ս. Երանոս է որ կը խօսի, Հայրապետ առաքելական ժամանակաց. « Աստուած պիտի դատէ, կ'ըսէ, զանոնք որ բաժանում կը գործեն, սնոտի մարդիկ որք ՁՈՒՆԻՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՍԷՐԸ, եւ որք նախամեծար համարելով իրենց շահն Եկեղեցոյ Միութենէն, կը ԲԱԺՆԵՆ ԵՒ ԿԸ ՊԱՏԱՌԵՆ ՅԻՍՈՒՍԻ ՓԱՌԱՒՈՐ ՄԱՐՄԻՆԸ, ՄԵՌՈՒՅԱՆԵԼՈՎ,

(1) « Ընդդէմ հերետիկոսաց », գիրք Ա. գլ. Ժ .

(2) « Թուղթ աւ Մագն ., առ Փիլատ » Թիւ Դ .

(3) « Հաւաքածոյ Ս. Հարց » Գորգէի, նամակ Ս. Կղեմայ .

ԶԱՅՆ ՈՐԶԱՓ ՈՐ ԿՐՆԱՆ : Խաղաղութիւն կը հռչակեն եւ պատերազմ կ'ընեն . կ'երկնջին կլանել մօղուկ մը , եւ ուղտեր կը կլանեն : Այն բարիքն զոր «կը խոստանան վերանորոգմամբ չկրնար երբեք դարմանել ՀԵՁՈՒԱԾԻ ԱԻԵՐՈՒՄՆԵՐՆ» : Աստուած պիտի դատե՞ զամեն անոնք որ են արտաքոյ ճշմարտութեան , այսինքն արտաքոյ Եկեղեցւոյ⁽¹⁾ : »

Ս. Դիոնիսիոս Աղեքսանդրացի հետեւեալ խօսքերն կ'ուզէ առ սրբապիղծն Նովատ որ բաժանման մը պատճառ եղած էր . « Եթէ ճշմարիտ է , ինչպէս կը գրէք , թէ կը ցաւիք այս յանցանքը զործեղնուդ , ցուցէ՛ք զայդ արագ եւ սիրայօժար զարձով մը . վասն զի պարտեիք կրել մանաւանդ ամեն չարաւնք քան բաժանիլ Աստուծոյ Եկեղեցիէն : Այնքան փառաւոր պիտի ըլլար մարտիրոս լինել Եկեղեցին փրկելու համար հերձուածե՞ որքան երկրպագութիւն ջընելու համար կոռց . եւ նոյն իսկ շատ ասելի փառաւոր ըստ իմ կարծեաց . քանզի վերջին պարագային մէջ մարտիրոս կը լինի ոք իւր հոգւոյն համար միայն , մինչ առաջնոյն մէջ՝ մարտիրոս կը լինի ամբողջ Եկեղեցւոյ համար : Եթէ կարող էք ուրեմն , համու՛մամբ , ածել ձեր եղբայրներն ի ՄիոՒթիւն , ձեր այս բարի գործն պիտի մոռցնէ՛ ձեր անցեալ յանցանքը : Իսկ եթէ կը մերժեն ձեզ հետեւիլ , եւ նմանիլ ձեր զարձին , ՓՐԿԵՑԻ՛Ք , ՓՐԿԵՑԻ՛Ք ԳԷԹ ԶԵՐ ՀՈՒԻՆ : »

Եթէ ուզէինք բոլոր մեծ եւ սրբաշունչ Հայրապետաց ձայներն ալ կոչել ի վկայութիւն , ամբողջ հասորներ հարկ պիտի լինէր գրել . կը շատանամք ուրեմն այսչափով . միայն չենք կրնար աւարտել առանց յառաջ բերելու այն զերապանծ Հայրապետին վկայութիւնն , որ այնքան փառք եղած է սրբազան բեմին որքան բովանդակ Արեւելից եւ բովանդակ մարդկութեան : — Ըսէ՛ք , ո՛վ մեծդ Ոսկի Բերան , ըսէ՛ք , անմեղ եւ աննշան ձեռնարկ մ'է , թեթեւ յանցանք մ'է արգեօք բաժնել Քրիստոսի Եկեղեցին . . . : Ի՞նչ , աննշան ձեռնարկ , ի՞նչ , թեթեւ յանցանք . . . : « Ես կ'ըսեմ եւ կը հռչակեմ թէ բաժնել զԵկեղեցին ոչ նուազ ոճիր մ'է քան անկանել ի հեղեփկոսութիւն . . . եւ թէ ՀԵՁՈՒԱԾՆ ՈՐ ԿԸ ԽԶԼ ԶՄԻՌՈՒԹԻՒՆ

(1) « Ընդդէմ հերետիկոսութեանց » գիրք Գ. ԴԸ ԼԲ.

(2) « Եկեղ. Պատմ. Եւսեբ. » գիրք Զ. ԳԼ.

ԱՅՆՔԱՆ ՄԵԾ ՈՃԻՐ Մ' Է ԶՈՐ ՄԱՐՏԻՐՈՍՈՒԹԻՒՆՆ ԻՍԿ ԶԿԱՐԷ
ՁՆՁԻՆ . . . (3) : »

Ի՞նչ կ'ըսէք , Սրբազան Հայր , բոլոր այս ձայներն վեհա-
շունչ որք այնքան բարձրէն կուգան , եւ որք այնքան հզօրա-
պէս կը ցնցեն քրիստոնեայ հոգիները , բոլոր այդ ձայներն
երկնազդեցիկ որք ոչ այլ ինչ են եթէ ոչ հաւատարիմ արձա-
գանդ առաքելական շնչաերուն եւ տառաւածաւանդ քարոզու-
թեանց , բոլոր այս ձայներն , այո՛ , շատ հեռի են Ձեզ համա-
միա լինելէ : Ինչ որ Դուք կը ջատագովէք « ազգային Եկե-
ղեցի , ազգային անկախութիւն » գոչելով , նոքա կը նշուին ,
կը դատաւարաւեն իբրեւ « զիւաշունչ մոլորութիւն , իբրեւ
քրիստոսամարտ ըմբոստութիւն » . եւ ինչ որ Դուք կը պա-
խարակէք իբր « աններող մոլեռանդութիւն , փառասէր յաւակնու-
թիւն » նոքա կը հաշակեն , կը քարոզեն իբրեւ « բրիստոսաւանդ
պատուիրան , իբրեւ անկործան պատուար Հաւատոյ եւ ճշ-
մարտութեան » :

Վկայութիւնք մարդկային Բանին . — Եւ հիմա խօսելով
մարդկային բանականութեան լուսով , միթէ կարելի է որ Քրիս-
տոս մէկէ աւելի Եկեղեցեաց հեղինակն լինի : Ո՛չ երբէք :
Վասն զի այն ատեն Քրիստոս ոչ միայն Աստուած Հայրի լի-
նէր , այլ եւ ոչ իսկ սովորական իմաստուն մարդ մը , Գերա-
զոյն էակն լինելով միանգամայն ամենակատարեալ էակն ,
իւր ամեն զործոց մէջ պէտք է փայլի աստուածային կատա-
րելութեան մի ցոլքն . արդ միթէ համաձայն է ստատւածային
կատարելութեան հիմնել մէկէ աւելի Եկեղեցիներ , իրարու
հակառակ , իրարու հակասական , որք ոչ թէ զեղեցկութիւ
մը , ներդաշնակութիւն մը կը ներկայացնեն աշխարհ , այլ
այն ամենէն աւելի քստմնելի , ամենէն աւելի հրէշային խառ-
նակութիւնն , որ երբէք տեսնուած լինի արեւու տակ . . . :
Արդ միթէ Աստուած մը կրնա՞յ լինել հեղինակն այսոյլսի
անկարգութեանց , այսքան ծայրագոյն անհեղեղութեան մը ,
քանի որ հասարակ մահկանացուի մ'իսկ անարժան է այն :

Եւ այս կերպիւ Եկեղեցւոյ առաջին եւ ամենէն մեծ
թշնամին այս կամ այն հալածիչն չէ , այս կամ այն հերոփա-
պետն չէ , այլ նոյն ինքն Քրիստոս , վասն զի չէ դրած իւր

(3) « Մեկնութիւն թղթոյն տւ Եփես . » ԺԲ :

գործոյն մէջ միութիւնն , անհրաժեշտ պայման ամեն ամբող-
թեան , ամեն տեւողութեան եւ զօրութեան : Միայն հաւատա-
քն չէ որ կ'ուսուցանէ , այլ եւ ուղիղ բանն եւ ողջմտութիւն
թէ՛ « Ամենայն բազաւորութիւն բանանեալ յանձն իւր աւերի,
եւ աւերայն բաղաբ կամ տուն բաժանեալ յանձն ոջ կացցէ : »
(Մատթ. ԺԲ, 25.)

Այսպէս միեւնոյն Քրիստոսն է — իմաստութիւն անստեղծ —
որ կը հիմնէ եւ կը կործանէ զԵկեղեցին , որ կը սիրէ ու
կ'առէ զայն , որ յաղթութիւն կը խոստանայ նմա , եւ պար-
տութեան կը մատնէ . . . , ինչ հակասութիւն , ինչ անհե-
ղեղութիւն . . . : Չգիտեմ թէ կա՞յ ամենէն համեստ իմացա-
կանութիւն մը որ փափաքի հեղինակ ճանչցուիլ սոյնօրինակ
Հիմնադրութեան մը :

Եկեղեցւոյ Միութեան դէմ բողոքներն , տրամաբան լի-
նելու համար , պարտին մինչեւ Քրիստոսի աստուածութիւնն
ուրանալու չափ յառաջ երթալ . ապա թէ ոչ վատոյժ եւ հի-
ւանդաղին ուղեղի մը դատապարտութիւնն կ'արձակեն ի-
րենք իրենց դէմ : Այո՛ , չիք միջին ճամբայ , կամ Քրիստոս
չէ Աստուած , եւ կամ Եկեղեցին մի է եւեթ :

7 Փետր. 1899 .

ՆԵՐՍԷՍ Թ. Վ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ

ԱԼՊԵԱՆՔ

ԱԼՊԵԱՆՅ ԺԱՄԲԱՆԵՐՆ

(Շարունակութիւն տես քիւ 22)

Սակայն Պարի միշտ այսպէս աջողակ չէ : Ուրիշ անգամ մը զաղղիական սպայի մը քովը տարածուած կը տեսնենք զինքը : Կիսամեռ սպային քով մինչ կը չոսյէր նոյն քծինքն ինչ որ քիչ առաջ տեսանք անմեղ տղուն հետ՝ սա կէս արթուն հետ բանալով աչքն թմրիւնէն՝ կը հանէ վազրն ու կատաղի դազանի մը հետ կարծելով ոգորել՝ յուսահատ ճիգով կը հարուածէ ազատարարն : Ասպնջարանին փոքրիկ թանգարանին մէջ՝ ուր հնոյն Պեննեան Արամազդայ ձօնիքն հաւաքուած են , նախկին տաճարին հիմանց վրայ բարձրացած այդ շէնքին մէջ կը պահուի Պարին զմտուած : Մնաց բարեաւն ըսենք այդ քրիստոնեայ սիրոյն քաջ քաջ զինուորներուն եւ շտապենք իջնել վարձերջին ակնարկ մ'ալ արձկենք զէսդ ի Մորկ , որ ծովու մը անյաբ որկորին նման տմեն տարի բազմաթիւ ճամբորդներու կեանքն կուլ կուտայ : Առողա չհասած բուսական դաշտաբլուծներն կ'ըսկսի . կեանք եւ ջերմութիւն զգլխիչ : Քանի մը ժամուան մէջ Սիպերիայէն Իտալիա կը հասնինք , Դուրինէն Իվրէա գնացող շոգեկառքն մինչեւ Առողա կերկարի : Դիւթական ձորահովիտ :

Մեծին Ս. Բեռնարդոսի անցքէն յետոյ 80000 մեզր հեռուն ունինք Սիմբլոնի անցքն : Նմանապէս Վալէյի մէջ , Պրիկի մօտ , Հիանալի տեսարան , թէ գիրքին եւ թէ արուեստին նկատմամբ : Առաջին անգամ հոս լուծուեցաւ 2000 մեզր բարձրութեամբ կառապնաց պողոտայ մը հարթելու խնդիրն . սառնարաններու մակերեսութիւն բարձրութեամբ , ուսկից կը խոնարհի դարձեալ մինչեւ 300 մեզր . եւ այս՝ 66000 մեզր միջոցի վրայ գործուած : Ճարտարապետք զաղղիացի եւ իտալացի էին . 1801էն սկսեալ մինչեւ 1806 ամեն բնական զըժ-

ուարութիւններու յաղթելով՝ յաջողեցան . օրինակելի աշխատութեան եւ գիտութեան պատկեր ընծայելով ապագային . այնպէս զի յաջորդ ժամանակներու մէջ շինուածներուն իբր օրինակ եւ հիմունք ծառայեց այս : Հնագոյն ջրուղւոյն պէս հնար չըլլալով Սալզինի հեղեղին ընթացքն քերել՝ նախ մարդերու մէջ երկար ուրաւներ գծելով կը հասնի եղեւինեաց տնծայր անտառն , ուր նոյնպէս շրջաններով՝ կը վերանայ լեւրան մերկ կողին վրայ : Բազմաթիւ ապաստանարաններն յոյ՞ կու տան թէ ձմեռներն՝ այլ մանաւանդ գարնան՝ ձեան սոսկալի հիւսեր կ'ըսպառնան ուղեւորաց :

Յուրտ ջրոյն (Kaltwasser) ապաստանարանէն վեր՝ որուն վրայէն մերձակայ սառնարանէն մղօղ սոսկալի ջրհոս մը կը թաւալի վար , հինգերորդ եւ վեցերորդ ապաստանարանին մէջ , սպառնալից է վտանգն : Ձախ կողմն լերկ եւ սեպացեալ զառիթափն կը պարսպէ մինչեւ սառնարանն . աջ կողմն խոր վիհ մը , որուն խորէն կը շրջի Սալզին դեան : Երբ թանձրացած եւ սառած ձեան վրայ հանգչօղ նորատեղաց ձեան դէզն դղրդի եւ շարժի տեղէն , անհուն զանգուածն իբրեւ հատոր մը կը թաւալի անհնարին զօրութեամբ , կ'աւերէ կ'աւել կը յղկէ ճամբուն վրայ հանդիպածն : Չորս ճամբորդներ 1879 ապրիլ 2ին չսեւելով վից թիւ կողմնապահին ազդարարութեանց , որ ծանօթ նշաններէն ճանչնալով զգուշութիւն կը հրամայէր , կողմնակի ձեան հիւսէ մը բռնուեցան : Երկուքն բարեբախտ եղան , թուփերու պլուելով ձեան հոսանքն զլսուն վրայէն անվնաս սահելով անցաւ , միւս երկուքն անդնդոց մէջ կը գահավիթին : Աղաղակին ձայնէն հինգ թիւ կողմնապահն եւ սպասաւոր մը դուրս կը վիթին օգնութեան , նոր հիւս մը կը սրբէ զանոնք ալ : Կողմնապահն՝ իր պարտուց նահատակն՝ կը թաղուի անեղ զանգուածին մէջ . իսկ սպասաւորն մտաց արթնութեամբ ձեռքը բերնին կը դնէ , շնչարգելութեան չըմանաւելու համար . հրաշքով կ'ազատի եւ կ'ելլէ ասպնջարան , ամեն կողմէ վիրաւոր . չորս ժամուան մէջ :

Նման փորձանք մ'ալ զլսէս անցած է , նոյն այս տեղն 1874 ապրիլ 11 ին : Ալպեանքն իրենց ճերմակ քօղին տակ կ'ուզէի ողջունել . այլ շատ թանկ պիտի վաճառէի իմ հետաքըչքրութեանս պտուղը : Պիտի չմոռնամ անչուշտ այն սեւ օրն՝ այն սեւ կէս ժամն՝ զոր կրկին ապաստանարաններու մէջ անցուցինք այր կին եւ տղայ քսանուչորս հոգի : Մինչդեռ

տասուեիրիու զիւղացիք քառորդ մ'առաջ մեր ճամբուն վրայ ինկօզ ձեան հիւս մը խորտակելով ճամբայ կ' ջանային բռնալ մեր քալխիւններուն՝ սարսափահար կը նկատէի մեր զխտուն վրայ զահալիժի տատամներ ունեցող սոսկալի զանգուածն . որ եթէ տպահովէր՝ անկոսկած էր մեր ելքն : Երգուընցայ , ուխտեր րրի , այլ շատ ուշ . այլ եւս գարնան չսխտի ըլլային ինձ համար Ալպեանք , եթէ այս անգամ անցնէի անվնաս :

Այս վտանգաւոր անցքէն քիչ մը վեր՝ որուն վտանգն անզգալի է ամարուան ճամբորդներուն , կապանին բարձրագէտն է . խաչ մը ցցուած :

Ալպեան գրեթէ առհասարակ ճամբաներուն մերձակայ սքանչելի տեսարաններուն կը յաջորդէ վերին տխուր եւ ամայի տեսքն : Ընդհակառակն Սիմըլոնի վրայ՝ երկրաչափներու ճարտարութեամբ՝ հիանալին կը պարզուի աչքի տեսութեան : Դառնանք կռնակնիս . Հոգանոսի ձորահովանի վրայ Պիոնեան Ալպեանց ակնախտիլ շղթային մի մասն կը տարածուի առջևնիս , Ալէքհոռնի վիթխարի ցցունքով , Յունկիթրաուի բարձունքէն մանուածապատ գալարմամբ սողոսիօզ պաղպաջուն սառնարանով : Աջ կողմերնիս՝ գրեթէ ճամբուն հարթութեամբ՝ Մոնդէ Լէոնէի եւ Քալգիասորի գմբեթաձեւ սառնարաններն կը պորտանան , Զախէն՝ գիւթական գեղեցիկութեամբն Յլէզսքոռն սառնակոյտէն ժայթոզ գեան : Ուղեւորուս աակ՝ ահաւոր անդունդն՝ ուր կը վիժի Սալզին . որուն կրկին կողերուն վրայ եղեւենիք կը ցցուին : Սիմըլոնի եւ Սղէլվիոյ բարձրագէտքն միայն իրենց անցքին վրայէն այսչափ տկնադարար տեսարան կրնան ընծայել ուղեւորաց . միւսներն աւելի յողնութիւն եւ ժամանակ կը պահանջեն տուայս . վասն զի ճամբուն բարձրագէտէն շատ աւելի բարձրն գիմելու է այսպիսի տեսարան մը վայելելու համար : Յուլիսի կամ օգոստոսի սկիզբները լեռան կողն ի վեր գեղեցիկ մրտավարդիքն ծաղկած են . մերձակայ սառնարաններուն հակապատկեր : Անցքին բարձրագէտէն եւ խաչէն քանի մը քայլ վար՝ ասպնջարան մը՝ որ Նաբոլէոնի ձեռքով սկսաւ եւ Մեծին Ս . Բեռնարդոսի կրօնաւորներու ձեռքով ի գլուխ ելաւ՝ սիրալիր կը հիւրընկալէ զմեզ :

Կապանին չքնաղ տեսարանէն զատ՝ ճամբուն երկրորդ մասն առաջինէն շատ աւելի հիանալի է . Սիմըլոնի գիւղն անցնելով՝ որուն անուամբ կը կոչուի անցքն ալ՝ երբ Տովերիա

հեղեղին քով հասնինք, որուն աին պիտի քերենք, լաւ հարթուած դարեւանդին զնացքովն, երեք ժամ շարունակ սքանչելիաց եւ յանկարծադէպերու կը հանդիպինք: Կոնտոյի Իզէլլայի եւ Գրէվոլայի ծործորներն՝ որոնց մէջէն կ'անցնինք հեազհետէ, գետնափորքն, փապուղիք, Տալերիալի վրայ ձգուած կամուրջներն, անդադար քարալէժքն, Ֆրիստինոնի ահեղ ջրվէժն՝ որ Կոնտոյի մեծ փապուղւոյն ելքին մօտ կը զահալիժի, դարնան ձեան հիւսերուն մնացորդներն՝ որոնք զրեթէ միշտ ամարուան մէջ ձեան կամուրջներ կը կազմեն երկու լեռներու ձորերն ու հովիտ ծածկելով, որուն տակէն հեղեղն իր անցքն կը հարթէ, Ալպեանց ամենէն վեհ պատկերն կը նկարեն: Վրա Մալա որչափ ալ գեղեցիկ՝ սակայն Սիմլոնի այս մասին առջեւ կը խոնարհի, տեղւոյս անուան է Վալ Վիտրո:

Հին վտանգաւոր ջորուղին որուն տեղ այժմեան հիմնալի ճամբան կ'երկարի՝ 1800ին ասկէց անցնող գաղղիական վաշտի մը օրհասաբերն պիտի ըլլար. մինչդեռ Պոնաբարդ Մեծն Ս. Բեռնարդոսէն կ'անցնէր: Պէթանքուր հրաման ստացած էր Աւստրիացոց գէմ ճակատիլ Իտալիոյ ճամբուն բերանն: Իզէլլայի մօտ ձեան հիւս մը կը թաւալի ճամբուն վրայ, յառաջագնաց մարդիկն կը սրբէ, եւ կրկին ափանց վրայ ձգուած միակ կամուրջն կը խորտակէ: Անցնիլ հարկ էր բացարձակ: Զօրական մը կը փութայ. ժայռին ցցունքին կառչելով՝ քարին փոսացեալ ծերպերուն յեկով՝ կ'իջնէ խորխորատ. կ'անցնի հեղեղաւան եւ քաջաբար կը վերանայ գիմացի ժայռերուն վրայ: Պարան մը կը ձգուի վիհին վրայէն, այս կամուրջէն կ'անցնի նախ զօրապետն առ ի կախ, եւ ապա իր հաղար քաջերն իրենց զէնքերով: Անդունդին խորէն կը լսուէր թմբկանշանն. մինչ այս վտանգաւոր անցքն կը դործէր գաղղիական վաշտն: Երկտասարդ թմբկահար մը՝ որ յառաջադէմն էր վաշտին՝ ձեան հիւսէն անդունդին մէջ գահալիթած էր, կիսակենդան: Ազատել զժուարին էր, թէպէտ եւ ոչ անհնար. ժամանակն սուղ էր, թշուառ աղայն կը զոհուէր հոն: Վաշտն տխուր կը յառաջանար. ընկեր մը կը զոհուէր հոն անխնայ. թմբուկն ձայն չունէր այլ եւս. ժահագոյժն կը տիրէր: Իզէլլա մինչեւ այսօր կը թնդացունէ այդ արձագանքն:

Քրէվոլայի կիրճն եւ սոսկայի արհաւիրքն անցնելով՝ տեսարանն յանկարծ կը փոխուի: Դողայի ձորահովիտն ծիծաղկոտ նազանօք կ'երեւի, իր լեռներով որ գէպ հաբաւ կը խոնարհին,

սպիտակ զարպաններով եւ մատուռներով : Ենէասի ընկերաց նման՝ իտալիա իտալիա կը զոչէ մարդ տկամայ : Կլիմայ, բուսականութիւն , տարազ , լեզու , Տոմո ա՛ Ռաստլայի հմայակերտ քաղաքիկն . ամեն բան իտալական :

Հոս հետի գնացքն կը զադրի , եւ փոշելից ճամբէ մը կառքն կը վարէ զմեզ Մեծ լիճն եւ Պոռոմեան կղզիներն , նոր սքանչելիք :

Այսպէս է Ալպեանց մեծ ճամբաներուն մէջէն ամենէն գեղեցիկի գեղակերտ եւ գեղատես ճամբուն Սիմբրոնի նկարն ,

Ուստի նշանաւոր է Ճինելլացի գիտնականի մը խօսքն՝ թէ «Ով որ չէ կարող կամ չէ կամեցող Ալպեանց բայց մի անցքին միայն՝ թող Սիմբրոնն ընտրէ» :

Սիմբրոնի փապուղւոյն բացուելովն եւ ընդդեմնեայ երկաթուղւոյն հաստատուելովն , ուղղակի հազորդակցութիւն կը հաստատուի Անզղիոյ Գաղղիոյ Իտալիոյ եւ Ալբիկէի հետ , հետեւեալքար ամենէն համառօտ ճամբան դէպ ի Հնդկաստան : Ապա կու գայ Սպիտակ լերան փապուղին , որուն վրայ սկսած են խորհրդածել :

Սիմբրոնէն յետոյ կու գայ Սէն Կոթար . մերկ , ամայի , վէս , անհրապոյր , սոսկալի . Ռէոսի ձորին ուղղութեամբ կը ձգուի ճամբան . զագաթին դարտաւափին վրայէն ուղիղ դժով կ'երկարի նախ , եւ ապա հազարումէկ դարձուածով անդունդի մը չրթանց վրայ կը խաղայ , իջնելով Այիբուլոյի գեղածիծաղ մարդերուն մէջ :

Սէն Կոթարի ճամբան Պալէն եւ Զուիցերիէն կը ամանի ի Միլան : Աքանչելի տեսարաններ կը պարզէ դիտելու , մէկ կողմէն Զորս Նահանգաց լիճն՝ Զուիցերիոյ ամենէն մեծն եւ ամենէն գեղատեսիլն . Ռէոսի ձորն , նախ ծիծաղկոտ դալարազարդ , ապա վայրենի , լերկ , Սատանի կամուրջին մօտ . թէպէտեւ միշտ հրապուրիչ տեսարանով , Իտալական զառիթափին վրայ Դէսինոյի ակունքն եւ Ջրհօսն . Վալ Դրէմոյան ձեան հիւսերու վտանգալից անցքն , ուր Շուլարովի գէմ Լըզուրայ ճակատ առ ճակատ կանգնած՝ քայլ առ քայլ կոռուելով Մասսենայի մեծ յաղթութեամբն պատկուեցաւ ի Յուրիկ : Էջքին վրայ է Մեծ լիճն , Միջերկրականի նման կապուտակ : Գաղթան երկայն դարտաւափն՝ եթէ առ հասարակ ուղեւորներու նման անցնինք՝ իրաւի «մերկ անախորժ եւ սոսկալի» պիտի նկարենք . սակայն փոքր նեղութեանս ալ յանձնարու ըլլանք :

եղանք մերձաւոր սարերէն միոյն վրայ , մանաւանդ Կեդրոնականին , եւ մէկ լինչ փոփոխութիւն : Կը համոզուինք Ալպեանց գմբեթին բանալին ձեռքի մէջ ունենալուս : Այս դիտարանէն՝ որուն բարձրութիւնն է 3000 մեդր՝ ուր հաղիւ երեք կամ չորս հոգի կարող է տեղ գտնել , բաց ի Սալուայէ մինչեւ Դիրոյ տարածուող հսկայ բարձունքէն՝ որոնց ոմանք կարծես թէ ձեռքից քով են՝ առ հասարակ Ալպեան չղթայքն վեց ճիւղերու երկարութեամբ կը սփռին աչքիդ տակ : Կեդրոնական Ալպեանք , Պեռնեանք , Ուրեանք , Կլարիս , Կրիզոն եւ Դեպրնեան Ալպեանք : Այս կէտէն կը խոնարհին վեց խորածորերն , Հաղանոսի , Ահարի , Ռէնոսի , Հոննոսի , Դոզայի եւ Դէսսինի : որոնց ջուրերն կ'արշաւեն իտալական՝ գաղղիական՝ զուիցրեան եւ աւստրեան հողերն , եւ կ'իջնեն Միջերկրական Ագրիական եւ Հիւսիսային ծով : Ասոնց շահմարանքն՝ տեսութեան առջեւ պարզուող այլ հեռաւոր յոյժ սառնարաններն են . Կալէնսպոք , Կրիէս , Լէքիհոն , Լուչենարո , Պազոսինո , եւն . եւրոպիոյ ահաւոր ջրամբարներն :

Այս լաւ խտնական ձեան անհուն զանդուածին տակ՝ զրեթէ 2000 մեդր վար՝ Սէլլա լճին տակ՝ ուսկից Դէսսինո կը թխ՝ գործունեայ աշխատաւորներու խումբ մը պեղած փորած է այս հսկային սիրան , 15,000 մեդր երկայնութեամբ , փապուղի մը բանալով Զուիցրիոյ եւ Իտալիոյ մէջ . Սէն Կոթարի կամ Սան Կոթարտոյի ընդգեանեայ երկաթուղին :

Զուիցրիոյ կողմէն Կոէնէն գիւղէն սկսելով գործն 1872ին , եւ Այրիւղի մօտէն Իտալիոյ կողմէն , 1880 փետր . 29ին ի գլուխ ելաւ : Ճրէյլուսի (Սընի) փապուղիէն 2000 մեդր աւելի երկայն ըլլալով հանդերձ՝ նուազ գումարով վերջացաւ . չորհրհիւ անցեալ փորձառութեանց , Մախքին մասնակցեցաւ նաեւ Գերմանիա , բայց ի կրկին տիրող ժողովուրդներէ . յայտնի էր դիտումն :

Կոթարի արեւելեան կողմն են կրկին զուգահեռական ճամբաներ Բեռնարդինոս եւ Սրլիւկէն : Կրէզոններու նահանգին մայրաքաղաք եղող Քուար գեղեցիկ քաղաքէն սկսեալ մինչեւ Սրլիւկէնի գիւղն՝ երկու ճամբաներն ալ մի են . Հոննոսի մօտ քերելով կ'անցնի հաշակաւոր Չար Ճամբայ (Վիա Մալա) կոչուած կիթճէն : Լեւր վերէն վար ճեղքուած ըլլալով միակտուր՝ կարծես հսկայի մը հարուածով՝ երեք մզոն երկայնութեամբ՝ հեղեղն ու ճամբայ տեղ գտած են լսեմ ման գալու եւ իրարու հետ ընկեր առաջ երթալու միշտ : Ահաւոր անգունդի մը մէջէն կը վազէ Հոննոս : Ճամբան մօտ կը քերէ , կը դիտէ բարձրէն , եւ երեք կամուրջներով կ'անցնի վրայէն . այնչափ ահաւոր բարձրութիւն՝ մինչեւ կամուրջէն վար ոչ հեղեղ կը տեսնես եւ ոչ խոխոջ կը լսես :

(Շարայարեղի)

ՊԱՏԿԵՐ ԼԱՆՈՒՄՆ

Ե Ի

ԿՐՕՆՔ ԵՒ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

(Շարունակութիւն տես քիւ 21 եւ վերջ)

Յաղագս զոյութեան աստուածային յայտնութեան .

Հոտ չափաբերականին օրինաց թողցի ինձ աստանօր տակ
այսպէս, Մարդոյ ի գերբնական աստիճան բարձրացեալ եւ եթէ
այսպէս՝

Ուրեմն յայտնեաց Աստուած մարդկան զգերաբուն ճշմար-
տութիւնս կրօնից :

Յուցանի . — Աստուած որպէս ոչ առաւելու յաւելորդս՝
այսպէս եւ ոչ նուազ է ի կարեւորս .

Բայց զի կարեւոր էր մարդոյ յայտնութիւն գերաբուն
ճշմարտութեանց կրօնից՝ Ապա ուրեմն յայտնեաց զայն Աստ-
ուած :

Յուցանի փոքրն . — Կրօնք ճշմարիտք սահմանին , Խոս-
տովանութիւն ճշմարտութեանց յայտնելոյ յԱստուծոյ եւ պարտ
ու պատշաճ պաշտօն Աստուծոյ ,

Ապա ուրեմն յայտնեաց Աստուած մարդոյ զգերաբուն
ճշմարտութիւնս կրօնից :

Յուցանի փոքրագոյն . — Ի բնակրօնից եւ ի նիւթակրօն
աղանդաւորաց սնտի բանից կոչեմք վկայս հաստատութեան .
Իմաստութեամբ մտաց մերոց չկարեմք հասու լինել եթէ որ
այն իցէ արտաքին պաշտօն տանելի Աստուծոյ . Գիրք Զբա-
րոյից . մասն Ա. Գլ. Բ. 2 : Որով հաւատաւաւ վկայի՝ եթէ
միտք մեր չեն բաւական առ ի ճանաչելոյ թէ՛ մը այն իցէ
պաշտօն հաճոյ եւ պարտուպատշաճ մատուցանելի Տեսան .

Ապա ուրեմն ի հարկէ յայտնեաց զայն Աստուած :

Զայսորիկ զփորձ բաղմաց իսկ յիմաստնոց անտի հոյակապ
մարդոց առեալ զիտացին . եւ քանզի մտաց մարդոյ չէր իւրեք
երբեք հնար զիտել զայդ՝ անհնարին մոլորեցան : Այսպէս

հոյակապն ի յոյն Սսկրատէս՝ որ վառն ճշմարտութեան մահա-
նայր , ի ժամ մահուն Եսկուլպեայ հաւ տոէր յօշոտել . այս-
պէս Պլատոնն մեծ, սոյնպէս եւ Կիկերոն , որք ունչս զայդ-
պիսեօք առնէին , ի նոյն կործանեցան : Ոչ ապաքէն իմաստ-
հոյգ այդոցիկ հրաման էր առ աշակերտեալս՝ եթէ յոր գար-
շութիւնս ոք ծնեալ իցէ՝ զնոյն ունիցի , զի այդ է աստուա-
ծահաճոյ : Ո՛չ ապաքէն այս բան կրկնի եւ այսօր :

Եւ արդ որպէս ոչ աստատանայ Աստուած յաւելորդս՝ նոյն-
պէս եւ ոչ ի կարեւորս պակասէ .

Բայց զի կարեւոր էր վառն մարդոյ յայտնութիւն աստ-
ուածային . (որպէս ցուցաւ) ,

Ապա ուրեմն յայտնեաց զայն Աստուած :

Յուցանի դարձեալ . — Մարդոյ ըստ օրէնս Տեառն ընդ-
վզելոյ հարկ էր հաշտել ընդ նմա , զի ի պատուհասէն կարացէ
չերծանել .

Այլ զի չէր հնար ինքեան զիտել որո՛վ եղանակաւ հաշտել
ընդ Աստուծոյ ,

Ապա հարկ ի վերայ կայր յայտնութեան .

Ուրեմն կարեւոր էր յայտնութիւն :

Մեծագոյնն յայտ իսկ է . զի միաբանին ազգք եւ ազինք
յայս կանոն հասարակաց . բարեաց վարձահատոյց լինել եւ
չարաց պատժապարտ :

Յուցանի փոքրն . — Ամենայն ժողովուրդք ծանեան քաջ
եթէ յեւ անցանելոյ զօրինօք Աստուծոյ պարտ է հաշտել ընդ
նմա : Բայց թէ որ այդ օրէն եւ եղանակ հաշտութեան՝ յայդմ
անմիարտն գտան : Այաքս առ Սոփսկիայ՝ լուսցմամբ ասէ ի
Ջուրս գետոց եւ ծովու . այսպէս դայլմանէ Ովիսիոս ,

Է՛հ իբր հեշտին զի զահագին եւ զանճոռնի եղբրանցդ
Ըզբառութիւն ի գետոց Ջուրս համարիցիք գտանել :

Ոմանք ի հաճութիւն անուանեալ պղծագործութիւնս, կէսք
ի զոհս եւ ի պատարագս , եւ այլ ոմանք ի քառաքիւնս եղին
զհաշտութիւն ընդ արդարութեան : Ապա ուրեմն անհնար է
մարդոյ զիտել առանց յայտնութեան եթէ որ այն կանոն եւ
եղանակ հաշտութեան ընդ Աստուծոյ :

Յովհ. Լոք չհաւանի ընդ այս . եւ ի գիրս իւր Բանական
Քրիստոնեաքիւն Գլ. Ժ. Դ. ունի այսպէս . Որպէս ծանեան մար-
դիկ քնական ծանօթութեամբ զի զթած եւ ողորմած եւ եր-
կայնամիտ է Տէր , այսպէս եւ սովին օրինակաւ զխտացին զե-

դանուկ հաշտելոյ ընդ նմա եւ շնորհս ի նմանէ դտանելոյ . որպէս մարդ որ շնորհէ որդւոց եւ թշնամեաց :

Գլարք տայ պատասխանի ընդ մեր զայս օրինակ . (Գիրք Յո, Էսթրէան Աստուծոյ հտ. Բ. զլ. Ժ).

Ձէր հնար բնութեան ուսուցանել զմեզ զայդ մինչեւ Աստուծոյ ընդ մեզ խօսեցեալ . որոյ վասն Աստուած ի յերկնից խոնարհեալ ետ մեզ զխորհուրդ ապաշխարելոյ, որով արդարացասունս եղեալ Տեառն ընդ զօրինօքն իւրովք արհամարհողաց՝ հաշտի , եւ ընդ որս զտէրութեամբ նորա քամահրեցին զիջանի . զի ի ստորոգելիս Աստուծոյ ողորմութեան է եւ ոչ՝ արդարութեան ընդ սիրտ սուրբ եւ ընդ տնճն խոնարհեալ հաճել :

Ձի Տեառն Յիսուսի էր միայն ցուցանել մեզ զայս ուղիղ պողոտայ հաշտութեան եւ զթողութեան գտանելոյ : Ձմայրն ամենայն բարեաց եւ զսկիզբն թողութեան մեղաց զխոստովան իննել զմեղս՝ ասէ երանելին ի վարդապետս մեր Սարգիս՝ ի ներքս եմոյծ , զոր Աստուած սիրէ եւ կամի . . . զի ծանուցեալ է ի հոգւոյն պարզեաց սորայս բարութիւնս եւ Տերտուղիանոս՝ Խոստովանութիւն թեթեւացուցանէ զմեղս . . . զի այդ է առ հաւատչեաց փոխարինելոյ Աստուծոյ , եւ լռելն՝ ցոյց յամառութեան ի չարիս . ապաշխարութիւնս այս է միայն օճան հաշտութեան ընդ Աստուծոյ , Այսպէս եւ Որոգինէս . Ապաշխարութիւն զթողութիւն ընդունի մեղաց , եւ Լակտանտիոս այսպէս . Ի մշտնջենաւորակից զթութեանէ իւրմէ ածեալ ի խնամել զկեանս զմեր՝ զապաշխարութիւնս ետ մեզ առաջի առնել ինքեան :

Ապա ուրեմն ասի . Մարդոյ ընդ վզելոյ յօրինաց Տեառն հարկ էր հաշտել ընդ նմա , զի զերծանիցի ի պատուհասցեն .

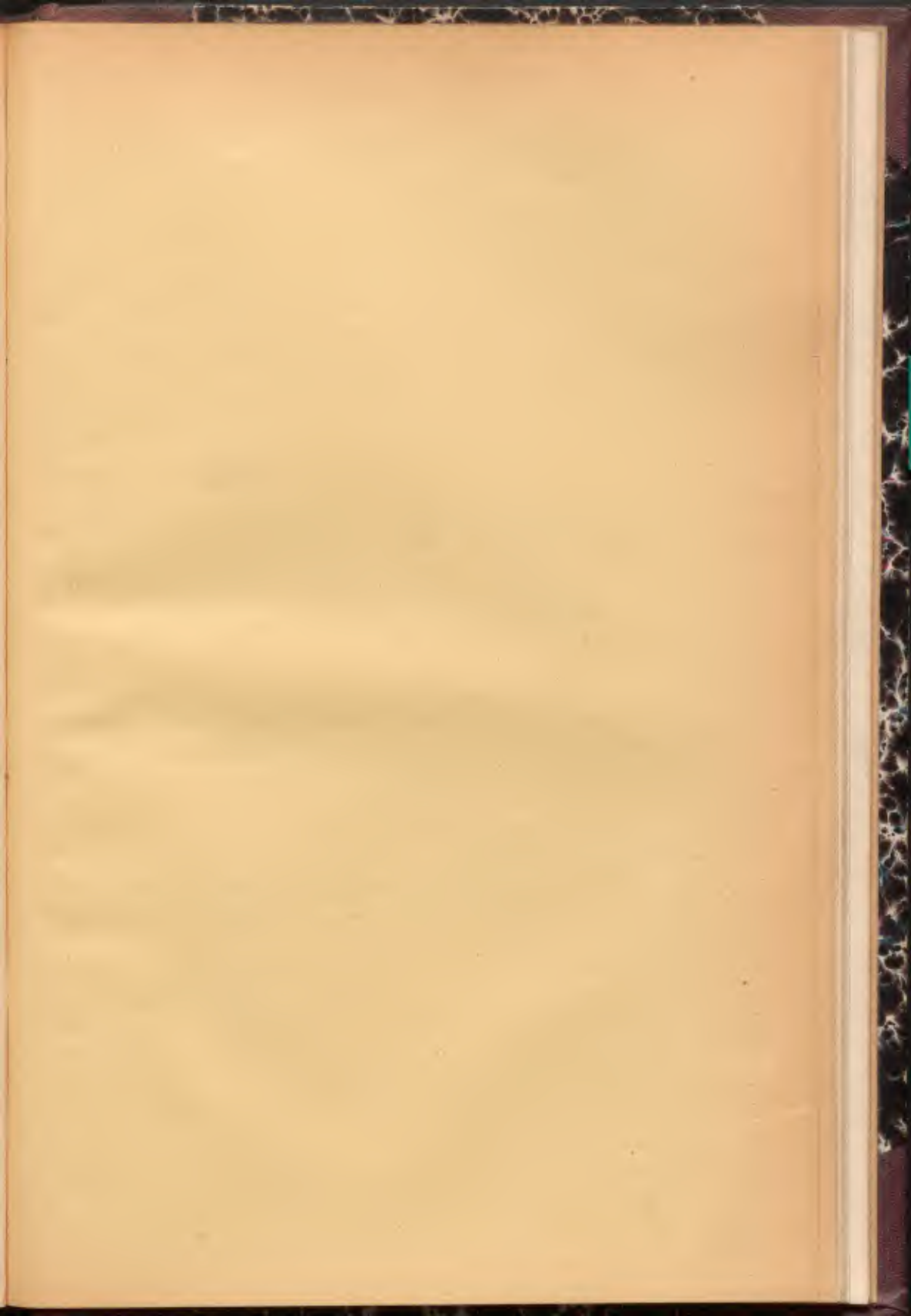
Բայց զի չէ հնար զիտել մարդոյ առանց յայտնութեան զեղանակս հաշտութեան ,

Ապա ուրեմն յայտնեաց զայն Աստուած . զի չպակասէ ի կարեւորս արարածոյ արարիչն :

Ս. Վ. Ն.

Ա. Վ. Հ. Մ. Վ. Ե. ի վեհեաթի

ԱՐՏՕՆԱՏԷՐ
ՅՈՎՍԷՓ ՇԵՂՐԵԱՆ

ՊԱՏԿԵՐ տասն եւ հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է
Կ. Պօլսոյ համար 40 դահեկան,
Գաւառաց եւ օտար երկիրներու համար
քղրատարի ծախսն ի միասին հաշուելով 50 « «

Իշխարանչիշ քիշ 2 դահեկան

ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա, Եեշիլ փողոց
թիւ 1, ուր պետք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ քերքին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար .

RÉDACTION DU BADGUERE

Constantinople, Péra, rue YÉCHIL N ° 1

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولنشد